

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Димитър Любенов Тюлеков, ЮЗУ“Неофит Рилски“ -
Благоевград

на дисертационния труд на Христина Николова Манова

на тема „Екополитики по време на социализма и прехода към
демократия: Националният парк „Пирин“, 1960-те – 1990-те години”
за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по „История
и археология“ в професионално направление 2. 2. История на България с
научен ръководител: доц. д-р Кристина Попова

От незапомнени времена човешкият живот е обвързан с природната среда, а само хармоничното общуване може да осигури прогрес и бъдеще на всички народи и държави.

В този смисъл са от изключително значение оценъчният анализ, експертните послания и изводи при научното пресъздаване на националните екополитики. Разбира се началото и развитието на общобългарската политика спрямо околната среда има определящо място, защото и в нашето време са налице трайни проблеми в отношението „човек-природа“.

Избраната тема има дисертабилен характер, а докторант Хр. Манова съгласно нормативните условия представя за публична защита дисертация с автореферат и списък на оригинални публикации.

Колегата Христина Манова е директор на Историческият музей и през последните години се утвърждава като добър експерт в своята професионална област. Похвални са нейните усилия и амбиция да се посвети и на научно-изследователска работа по значима позната тема и със сигурност лично и семейно мотивирана при този сполучлив избор.

Дисертацията е в обем от 259 компютърни страници. Информационната стойност на труда е постигната от 4 архивни фонда, отложени в Централния държавен архив, 10 в Държавен архив – Благоевград, както и от непознати документални материали от архивохранилищата на исторически музей в областния център и от музей в Разлог. Изворовата база е разширена и освежена от 14 вестника, 7 списания, 29 интернет ресурси, а въведената литература, на български и латиница е съответно над 70 и над 20 монографии, студии и статии. Макар и малко на брой са посочени три интервюта от информатори, пряко свързани с темата за работа. Малко са и таблиците в текста, само 3 на брой, но приложенията са общо 32.

Дисертационната структура се състои от увод, четири глави, заключение, извори и литература, списък със 125 съкращения, и посочените приложения от копия на фотографии и на документи. Методологическата част на докторантското изследване е добре издържана, с правилно формулирана цел, задачи, защитени са хронологическите граници, историографският обзор е сравнително пълен, като също е откроен и авторският инструментариум.

Първа глава „Начало на националните екополитики през XIX XX век“. Тук има два основни съдържателни акценти: Екополитики, защитени територии и паркове в САЩ, Канада и Европа. В тази посока е представено „обособяването на първия национален парк в САЩ“, както и появата на първите природни резервати и паркове в Канада и в Европа. Макар и схематично и бегло е отделен един параграф, посветен на „Начало

на политиките към околната среда в България през първата половина на XX век“.

Втората глава „Идеологизираната природа: Екополитики на социализма“ е с 4 параграфа, които започват с екополитиките в царска Русия и по време на СССР, като ударението е върху „Планът на Сталин за преобразуване на природата през 50 –те год. на XX век“. Същото хищническо отношение спрямо природната среда в името на индустриализация продължава и в постсталинската епоха. С оглед на започналото разведряване между двете световни социални системи и в условията на мирно съвместно съществуване е изтъкнат процеса по създаване на „международни организации за опазване на природата, както и на екологичните проблеми в страните от Източния блок. Въпреки че, липсва макар и кратък директен международно правен анализ за статута на държавите от този сектор, тук сполучливо е посочено мястото на българската тоталитарна екополитика. Любопитна и показателна е информацията относно „Планът за преобразуване на природата в Южна Добруджа“, и за „Панчаревският канал в гр. София“, Описателно са посочени идеологическите и институционални рамки на първите екологични изследвания, и на тогавашното „Всенародно движение“ в България, поставило си за непосилна цел – обединението на народа ни около екологичната тема.

Ако, втората и особено първата глава имат въвеждащ и уводен характер то глава трета **„Екологични проблеми в Югозападна България (Разложки регион) през 70-те и 80-те години на XX век“** и глава четвърта **„ Народен парк“Пирин“ между грижата за околната среда и политическите интереси“** директно отварят вратата на читателя към същността на дисертационното изследване. Разбираемо е в стопанската и екологична характеристика на Разложката котловина с оглед на темата да бъдат поставени двата общински центъра – Разлог и Банско.

За първи път в този тип литература е сторен опит дейността на Разложкото лесничейство, туристическото и природозащитно строителство да бъдат научно възстановени върху фона на целокупното развитие на градовете Банско и Разлог за периода преди и след политическите промени от 1944 г. За разлика от Банско, където местните власти се радват на целенасочена държавна политика за развитие и на ски курорта. В Разлог надделяват мегаломанските амбиции за индустриализация по съветски образец, която да поеме свободната работна ръка от котловината. Ето защо високо оценявам авторските усилия да бъдат систематизирани настъпилите последици от мащабното развитие на химическата промишленост. Нейните два обекта, Заводът за хидролиза и фуражни дрожди/ЗХФД и Комбинатът за целулоза и хартия/КЦХ „решават проблеми на заетостта и урбанизацията“, но водят до „сериозни екологични проблеми, за които не се говори открито и се пренебрегват от управляващите“.

Спомената последна глава е с най-богата информационна стойност, не само заради обема си от близо 80 страници, а и по-разнопосочността на изведените, и защитени научни проблеми. Тук са налице 7 параграфа, насочени към очертаване тематичните кръгове от „първите защитени територии в Разложкия регион“, началото на туристическата, бих казал планинска инфраструктура в Пирин, започналото утвърждаване на Банско като туристически и ски център в Югозападна България, учредяването и дейността на Народен парк“Вихрен“/Национален парк“Пирин“, обстоятелствата около посегателствата над природата при изграждането на ски-съоръженията. Два параграфа разкриват опитите за „разрастване на масовия туризъм в Пирин“ и неизбежно свързаните с това екологични проблеми в планината и региона. Заключителната дисертационна част е посветена на „НП“Пирин“ след 10 ноем. 1989 г., която един ден може да бъде обстоятелствено разширена.

Националният парк "Пирин" е значим изследователски обект. Това е общоприет факт, не само защото той е сред един от най-големият високопланински паркове, а и заради уникалното си биоразнообразие. Още от 1982 г. е в регистъра на ООН за признатите Национални паркове по света, а от следващата 1983 г. е и в списъка на ЮНЕСКО с образци от световното природно и културно наследство.

Докторант Манова въз основа на изложеното в последните две глави от дисертационния труд, съдържанието на автореферата и от вече публикуваните материали е носител на продължителен изследователски труд. Поставената цел и научните задачи са изпълнени, а достигнатите приноси са изцяло нейно дело. За първи път като се използва за изследователски фон Разложко е предложен обобщаващ труд върху екополитиката на България след 1944 г. Налице е старание да се изтъкне и чуждестранния опит в създаването на защитени територии по света. С приносно значение са изводите за екологичната криза и бумеранговия ефект от „безкритичното приложение на съветския опит в индустриализацията“, както и драматичният място на НП "Пирин" между природозащитния дълг и междуведомствените интереси, за развитие на ски спорта и масовия туризъм, с. 236.

Трудът има интердисциплинарен подтекст, защото колегата Манова показва умения за работа в областта на екологията, икономиката, държавното управление, правото, международни организации и др. дисциплини.

Осмелявам се да предложа при едно бъдещо издание на настоящия дисертационен труд началните глави да бъдат обобщени. Добре е да се помисли за промяна в структурата, като се обхванат всички страни на държавната и отечествената ни екополитика през изследвания период. По начало носителите на природозащитното дело, планинарското движение в България са модерни, освободени граждански и родолюбиви млади хора.

Това проличава в дейността на първите туристически деятели, при организирането на излети и особено по-късно при строителството на планински хижи. Заслужава внимание дейността на Стефан Попов, Никола Додов и др. През последните години и особено след 1990 г. е налице разнообразна литература, която съдържа сведения, податки и факти, отнасящи се до въпросната „екополитика“. Тя също може да бъде въведена с цел обогатяване на труда. В него не се споменава за почивния дом „Йордан Гюрков“, дело на тогавашния Македонски младежки съюз, както и за потайното, незаконно финансиране на хижарското строителство преди 19 май 1934 г.

За опазването и социализирането на Витоша, не е изтъкнато мястото на столичното управление, а то има емблематичен кмет в лицето на инж. Иван Иванов. В по-новото време е добре да се оцени ролята на местните власти при развитието на този процес, например при провеждането в м. „Предела“ на известния събор „Пирин пее“.

С оглед скруполюзното цитиране, например при позоваване материал на Володя Милачков за позицията на Йонко Вапцаров, би било добре да бъде посочен първоизвора, а това са публикувания от В. Ангелов документален сборник за „Царските имоти“.

Колегата-информатор Илия Тантилов, поставя проблема за международния отзвук от постоянната разложка екологична криза. Това не е изведено, чрез справка в ЦДА, или посредством отложени пак там документи на ЦК на БКП. Но е важно, тъй като в литературата е отбелязан реален проблем с Гърция –оттока на р. Места. Естествено това е тема, която в тогавашното време няма как да намери място в автоцензурирания печат.

Но основният недостатък в изследователският текст е нарушения баланс между разнообразния емпиричен материал и аналитичните оценки, изводи, послания, тематични връзки в цялостния труд. Това обаче е

възможно в бъдеще при още по-добро старание да се тушира и редактира. Затова четивността е добре да се промени в положителна посока чрез позоваване, тълкуване, елиминирание и т. н. на изворите, чиито проявление са разнообразните дълги цитати. Те след вътрешното обсъждане на много места са съкратени, но продължават да се набиват в читателските очи на с. 39-40, 72, 77-79, 82, 87-92 и др.

Могат да се посочат още недостатъци и пропуски, които са оправдани и обясними с оглед естеството на професионална работа в извънакадемичните „институции на паметта“.

Важното е че, Христина Манова успешно е завършила докторантското си обучение. Представен е научен труд с оригинални изследователски приноси в областта на професионално направление 2.2. История на България, и убедено ще гласувам с „да“, като предлагам членовете на избраното научно жури да присъдят на колегата Манова образователната и научна степен „доктор“

доц. д-р Димитър Тюлеков

Благоевград, 24 април 2023 г.

OPINION

by Prof. Ph.D. Dimitar TYULEKOV, Southwest University "N. Rilski" –
Blagoevgrad

on the dissertation work of Hristina Nikolova MANOVA

on the topic "Ecopolitics during the time of socialism and the transition to democracy: National Park "Pirin", 1960s - 1990s" for the award of the educational and scientific degree "Doctor" on "History and Archeology" in professional direction 2.2. History of Bulgaria with academic supervisor: Prof. Ph.D. Kristina POPOVA

Human life has always been tied to the natural environment, and only harmonious communication can ensure the progress and future of all nations and countries.

In this regard, the evaluative analysis, expert messages, and conclusions in the scientific creation of national ecopolitics are extremely important. Of course, the beginning and development of Bulgarian policy towards the environment has had a decisive place, because even in our time there are permanent problems in the relationship between "man and nature".

The chosen topic has a dissertation character, and the doctoral student, Hristina MANOVA, is presenting, in line with normative conditions for public defense, a dissertation with abstracts and a list of original publications.

Ms Manova is the director of the Historical Museum and in recent years has established herself as a good expert in her professional field. Her efforts and ambition to devote herself to scientific research work on a significant familiar topic are commendable, and she is certainly personally, and family motivated by this successful choice.

The dissertation is 259 computer pages long. The informational value of the work is obtained from four archival funds deposited in the Central State Archive, ten in the State Archive - Blagoevgrad, as well as from unknown documentary materials from the archive of the historical museum in the regional center and from the museum in Razlog. The source base has been expanded and updated from fourteen newspapers, seven journals, 29 Internet resources, and the included literature in Bulgarian and Latin is over seventy and over twenty monographs, studies, and articles, respectively. Three interviews from informants, related to the topic of work, are included in the work. There are also few tables in the text, only three in number, but there are a total of thirty-two appendices.

The dissertation structure consists of an introduction, four chapters, conclusion, sources and literature, a list of 125 abbreviations, and the indicated appendices from copies of photographs and documents. The methodological part of the doctoral research is well maintained, with correctly formulated objectives and tasks, the chronological boundaries are protected, the historiographic overview is relatively complete, and the author's instrumentarium is also opened.

First chapter: "The beginning of national ecopolitics in the 19th and 20th centuries". There are two main content accents here: Ecopolitics, protected territories and parks in the USA, Canada, and Europe. In this direction, the "separation of the first national park in the USA" is presented, as well as the appearance of the first nature reserves and parks in Canada and Europe. Although schematically and vaguely, one paragraph is dedicated to "The beginning of politics to the environment in Bulgaria during the first half of the 20th century".

Second chapter: "Ideologized nature: Ecopolitics of socialism". It contains four paragraphs, which begin with ecopolitics in tsarist Russia and during the USSR, with an emphasis on "Stalin's plan for the transformation of nature in the 1950s". The same domestic attitude towards the natural

environment in the name of industrialization continues in the post-Stalin era. The process of creating "international organizations for the protection of nature, as well as ecological problems in the countries of the Eastern block" is highlighted in the light of the beginning of the reconciliation between the two world social systems and in the conditions of peaceful coexistence. Although there is not even a brief direct international legal analysis of the status of the state of this sector, the place of Bulgarian totalitarian ecopolitics has been indicated successfully. The information about the "Plan for the transformation of nature in Southern Dobrudja" and about the "Pancharevski canal in Sofia" is interesting and revealing. The ideological and institutional frameworks of the first environmental studies are descriptively indicated, and of the so-called "Worldwide movement" in Bulgaria, which set itself an overwhelming goal - the unification of the people around the environmental theme.

Third and Fourth chapters: "Environmental problems in Southwestern Bulgaria (Razlog region) in the 1970s and 1980s" and "People's Park Pirin" between environmental care and political interests" directly open the door to the essence of the dissertation research. It is understandable in the economic and ecological characteristics of the Razlog valley, in view of the theme, to place the two municipal centers - Razlog and Bansko. For the first time in this type of literature, an attempt was made to scientifically reconstruct the activities of Razlog Forestry, tourism, and nature protection construction against the background of the overall development of the cities of Bansko and Razlog for the period before and after the political changes of 1944. Unlike Bansko, where the local authorities enjoy a targeted state policy for the development of the ski resort as well, in Razlog, megalomaniacal ambitions for Soviet-style industrialization to absorb free labor from the valley prevail. That is why I highly appreciate the author's efforts to systematize the consequences of the large-scale development of the chemical industry. Its two sites, the Hydrolysis and Feed Yeast Plant/ZHFD and the Pulp and Paper

Mill/KCH "solve employment and urbanization problems" but lead to "serious environmental problems that are not openly discussed and ignored by those in power".

The above-mentioned last chapter has the richest informational value, not only because of its volume of eighty pages, but also because of the diversity of the scientific problems - presented and defended. There are 7 paragraphs here, aimed at outlining the thematic circles of the "first protected areas in the Razlog region", the beginning of the tourist, I would say mountain infrastructure in Pirin, the beginning of the establishment of Bansko as a tourist and ski center in South-West Bulgaria, the establishment and activity of the National Vihren Park/Pirin National Park, the circumstances surrounding the encroachments on nature during the construction of the ski facilities. Two paragraphs reveal the attempts to "grow mass tourism in Pirin" and the inevitably related environmental problems in the mountain and the region. The final part of the thesis is dedicated to "Pirin National Park" after 10 November 1989, which may one day be circumstantially extended.

The goal set by Ms Manova and the scientific tasks have been fulfilled, and the contributions achieved are entirely her work. For the first time, using the Razlog region as a research background, a summarizing work of Bulgaria's ecopolitics after 1944 has been proposed. There is an effort to highlight the foreign experience in the creation of protected areas around the world. Of contributing importance are the conclusions about the ecological crisis and the boomerang effect of the "uncritical application of the Soviet experience in industrialization", as well as the dramatic place of the Pirin National Park between the nature protection duty and the interdepartmental interests, for the development of skiing and mass tourism.

The work has an interdisciplinary subtext, because Ph.D. candidate Manova shows skills for working in the field of ecology, economics, state administration, law, international organizations, etc.

I suggest that in a future edition of this dissertation the opening chapters are summarized. It is good to think about a change in the structure, covering all aspects of our state and domestic ecopolitics during the period under study. From the beginning, the bearers of the nature protection work, the mountaineering movement in Bulgaria, were modern, liberated civil and patriotic young people. This is evident in the activities of the first tourist workers, in the organization of excursions and especially later in the construction of mountain huts. The activities of Stefan Popov, Nikola Dodov and others deserve attention. In recent years, and especially since 1990, there has been a variety of literature that contains information, data and facts related to the "ecopolitics" in question. It can also be introduced to enrich the work. It does not mention the residence "Yordan Gyurkov", the work of the then Macedonian Youth Union, as well as the secret, illegal financing of the hut construction before 19 May 1934.

But the main flaw in the research text is the disturbed balance between the diverse empirical material and the analytical evaluations, conclusions, messages, thematic connections in the overall work. However, it is possible in the future with even better effort to shade and edit. Therefore, it is good to change the readability in a positive direction by referencing, interpreting, eliminating, etc., the sources, the manifestation of which are the various long quotations. After the internal discussion, they were abbreviated in many places, but they continue to stick in the reader's eyes on pp. 39-40, 72, 77-79, 82, 87-92, etc.

More shortcomings and omissions can be pointed out, which are justified and explainable in view of the nature of professional work in non-academic "institutions of memory".

The important thing is that Hristina Manova has successfully completed her doctoral studies. A scientific work with original research contributions in the field of professional direction 2.2 is presented. I will confidently vote "yes",

suggesting that the members of the selected scientific jury award Ms Manova the educational and scientific degree " Ph.D.".

Prof. Ph.D. Dimitar TYULEKOV

Blagoevgrad, 24 April 2023